

ŠPORT I KRŠĆANSKE VRIJEDNOSTI U HRVATSKOM DRUŠTVU POČETKOM XX. STOLJEĆA

Saša Ceraj

Hrvatski olimpijski odbor
Sasa.Ceraj@hoo.hr

UDK: 272-426:061.23[(497.5)*192*
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 5/2018.

Sažetak

Članak donosi oblike i načine promocije kršćanskih vrijednosti koje je, u skladu s promišljanjima dr. Ivana Merza, u svoje postulate ugradio i programskim djelovanjem promicao Hrvatski orlovski savez. Idejom „oduhovljenja” čovjeka te stvaranjem društva i športa utemeljenih na kršćanskim vrijednostima, Merz se originalno suprotstavio snažnom prodoru liberalizma -1920ih godina, osobito prisutna u djelokrugu javnog života i medijskom prostoru razdoblja. Merz uočava problem jednostranog sagledavanja športa kao isključivog sredstva formacije kulta tijela, što u opasnost dovodi moralne i etičke vrijednosti čovjeka. S naglaskom na međusobnu povezanost duše i tijela Merz tjelesno vježbanje uvodi u red askeze i promatra kao formativan element u procesu stvaranja kršćanskog savršenstva. Na taj način, slijedom tjelesnog vježbanja i športa kao najpopularnije pojavne forme i okosnice djelovanja hrvatskog Orlovstva, uspješno je ostvarena implementacija kršćanskih vrijednosti u hrvatsko društvo naznačenog razdoblja.

Ključne riječi: Ivan Merz, Orlovstvo, Hrvatski orlovski savez, kršćanske vrijednosti, šport

UVOD

Za pojavnost športa kao jedinstvene društvene djelatnosti svojstven je niz pozitivnih vrijednosti čiji se značaj naročito očituje već u razdoblju antike. Počevši od grčko-rimske kulture i civilizacije, povijest prepoznaje niz športskih organizacija i događanja koja su na temeljnim vrijednostima imanentnima športu, kao i onima univerzalnog karaktera, značajno pridonijela izgradnji društva u cjelini. Jedan od primjera uzajamne povezanosti športa i vrijednosti koje prenosi prepoznaje se u pokretu Orlovstva, posebice hrvatskoga Orlovstva. Naime, pod utjecajem dr. Ivana Merza, ovaj pokret u tadašnjem društvu uspješno izgrađuje prošireni kontekst na temeljnim vrijednostima športa i unosi nove smjernice, čime nadilazi vla-

stite kineziološke okvire. Ovakav pristup u hrvatskom Orlovstvu jedinstvenog je značaja i ne pojavljuje se ni u jednoj orlovskoj organizaciji, odnosno europskom orlovskom pokretu. Stoga predstavlja posebnost vlastitu Hrvatskom orlovskom savezu, ostvarujući time *hrvatski orlovski specifikum*.¹

Začeci Orlovskog pokreta prepoznaju se krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Bohemiji i Moraviji (Češka i Slovačka) kao reakcija na liberalna strujanja,² pojavu sokolske organizacije i husističke promjene u društvu. Uz odgovor na ekonomsko-moralnu krizu uzrokovanu Prvim svjetskim ratom Orlovstvo je također predstavljalo pokret utemeljen na slavenskom kulturološkom diskursu koji stremiti k orlovskoj uzajamnosti, kulturnom jedinstvu te povezivanju na razini ravnopravnih stvaraoaca europske misli i kulturno-socijalnog preporoda. Iz Češke i Slovačke pokret se proširio prema Sloveniji, koja je predstavljala važnu i relevantnu točku prijenosa Orlovstva u Hrvatsku. Ondje će se formacija pokreta nastaviti kretati pod utjecajem originalnih promišljanja dr. Ivana Merza i na taj način doživjeti temeljite promjene i novo usmjerenje, stvarajući hrvatsku posebnost i jedinstvenu prepoznatljivost u europskom kontekstu.

Nastanku orlovske organizacije u Hrvatskoj prethodilo je razdoblje stilizacije orlovske misli putem stvaranja filozofsko-apologetskih i organizacijsko-socijalnih pretpostavki, a primarnu odrednicu predstavljalo je osobno usavršavanje i refleksija Orla prema unutaršnjim vrijednostima i osobnom razvoju.³ Takav pristup predstavljao je distinkcijski element po kojem se hrvatsko Orlovstvo razlikovalo od tadašnjih organizacija te jasno prikazalo posebnost i istinitost vlastita djelovanja. Na temelju humanističkog usmjerenja Hrvatski orlovski savez promovirao je pozitivne vrijednosti poput odgoja, obrazovanja, kulture i zauzetog društvenog rada, uvijek imajući za cilj izgradnju modernog društva na temeljima viših vrijednosti. Jedinstveno usmjerenje hrvatskoga Orlovstva koje će Merz zacrtati

¹ Više o sintagmi *hrvatski orlovski specifikum* ili *hrvatska orlovska posebnost* vidjeti u: Saša Ceraj, Prinos Ivana Merza oblikovanju posebnosti hrvatskoga orlovstva, *Obnovljeni život* 69 (2014.) 1, 39-50.

² *Liberalizam* kao politički pojam nastaje u sklopu Francuske revolucije. „a danas u širokome smislu označava sve težnje nastale nakon 18. stoljeća na duhovnom, političkom i gospodarskom polju kojima je (..) stalo do oslobađanja pojedinačne osobe od naslijeđenih državno-političkih, kao i crkveno-religioznih ovisnosti“. Prema: Alois Halder, *Filozofski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002., 197.

³ O početku i razvoju Orlovskog pokreta u Europi više vidjeti pod: Saša Ceraj, Comparative analysis of the historical circumstances surrounding the emergence and activities of the Czechoslovak, Slovenian and Croatian Orel/Oro Movements, *Review of Croatian history*, IX (2013.) 1, 77-114.

uvođenjem *hrvatskog orlovskeg specifikuma* – s elementima apolitičnosti, novog pristupa tjelesnoj kulturi i cjelovitog razvoja osobnosti na temeljima kršćanskih vrijednosti – usko je vezano uz smjernice enciklike *Ubi Arcano Dei* (1922.) kojom je papa Pio XI. utemeljio Katoličku akciju. Uz značajan prinos na odgojno-obrazovnom polju, Hrvatski orlovski savez posebno je isticao intelektualni razvoj svakoga člana kao svoj *meritum*. Iz toga razloga, odgoj Orlova nije mogao biti ograničen samo na materijalne pojavne oblike, već je težio razvoju svih potencijala ljudske osobe.

Jednu od temeljnih odrednica i značajki Orlovstva svakako je predstavljao šport i tjelesna kultura. Upravo je tjelesno vježbanje iniciralo okupljanje i djelovanje gimnastičkih odsjeka i omladinskih društava iz kojih se orlovska organizacija potom započela razvijati u svim segmentima. Naime, u sklopu programskog djelovanja navedena društva često su povezivala tjelesno vježbanje s prosvjetnim i kulturnim radom, ukazujući tako na tjelesni odgoj kao prikladno sredstvo odgoja i organiziranog okupljanja mladih. Putem tjelesne kulture kao prepoznatljivog određenja Hrvatskoga orlovskeg saveza, Merz je težio uspostavi skladne harmonije duše i tijela. Novi pristup podrazumijevao je formaciju društveno zauzete osobe, cjelovitog ljudskog integriteta. Esencijalna obilježja osobnosti, uklopljena u cjelinu materijalne i duhovne stvarnosti, apostrofirala su cilj tjelesne kulture u sintagmi *oduhovljenja tijela*,⁴ koju Merz iscrpno argumentira u rukopisnoj ostavštini. Jedinostvenim promatranjem područja tjelesne kulture kao jedne od sastavnica kulture u širem smislu, te stvaranjem originalne poveznice duhovnosti s tjelesnošću slijedom filozofsko-teološkog diskursa i multidisciplinarno-humanističkog pristupa, Merz je ostvario potpuno novu kontekstualizaciju tjelesne kulture.

Uz kulturni i prosvjetno-obrazovni rad, različita prosvjetna i omladinska društva toga vremena u svoje su aktivnosti također počela uključivati šport i tjelesnu kulturu kako bi osigurala cjelokupan razvoj mladih i podmirila prirodnu potrebu čovjeka za kretanjem. S tom mišlju – kao odgovor na izazove odgoja i razvoja cjelokupna čovjeka – i orlovska organizacija u svoje programsko djelovanje uključuje tjelesnu kulturu kao najpopularniju i najprepoznatljiviju djelatnost. Međutim, orlovska društva značajno su se razlikovala od prosvjetnih društava ponajprije po načinu ozbiljnog, sustavnog i programskog provođenja športa i tjelesnog vježbanja koje postaje temeljem spomenutog *hrvatskog orlovskeg specifikuma*. Uz učinke

⁴ Ivan Merz, Tjelesni odgoj kod omladine, *Franjevački vjesnik* 34 (1927.) 9, 195.

povoljnog djelovanja na tjelesno zdravlje, tjelesno vježbanje provedeno je u cilju odgoja volje, osobnog svladavanja, discipliniranja i zdrave askeze. Orlovski sustav tjelovježbe nije bio podređen ostvarivanju značajnih športskih rezultata, već se prvenstveno usmjeravao na „usavršavanje osnovnog tjelesnog ustroja o kojem ovisi zdravlje i životna sposobnost, pravilan rad funkcionalnih sposobnosti i unutarnjih organa čovjeka”.⁵ Zadaća Orlovstva ogledala se u stvaranju „novog roda i po njemu nove narodne budućnosti”,⁶ jer je „budućnost pokreta ovisila o stvaralačkoj snazi načela”,⁷ odnosno, prožetosti organizacije njihovim vrijednostima.

S obzirom na privlačnu snagu orlovske misli, članovi pokreta postajali su nositeljima i provoditeljima navedenih ideja u društvu, čime Orlovstvo ubrzo postaje ekspanzivna i stvaralačka snaga u javnom i društvenom životu. Iako se u hrvatskoj orlovske organizaciji koristilo iskustvo češkog, slovačkog i slovenskog Orlovstva, s vremenom se sve više provode programi definirani *hrvatskim orlovskim specifikumom* i utemeljeni na provedbi odrednica Katoličke akcije. Uz navedeno, orlovska je organizacija uvrštavanjem obrazovanja i tjelesne kulture u program svoga djelovanja predstavljala i slavenski specifikum. Naime, zahvaljujući objedinjavanju i ravnomjernom razvoju duha i tijela s naglašenom pedagoškom komponentom kojom se pristupalo odgoju čovjeka na svim razinama, hrvatsko je Orlovstvo ponajbolje odgovaralo slavenskom mentalitetu. Pritom se slavenski i hrvatski organizacijski specifikum nije upotrebljavao

⁵ NN, Zlatna knjiga Orlovstva, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine* 2 (1922.) 2, 29; NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2 [bez nav. izdavača], Zagreb, 1924., 75. „Zlatna knjiga” autora Franca Terseglava, izdana je u Sloveniji 1910. godine, a hrvatsko izdanje objavljeno je 1924. godine; pripremio ga je i nadopunio Ivan Merz, dok je prijevod sa slovenskog na hrvatski jezik bio povjeren Franu Biničkom. Uz predgovor, koji se smatra „carthom magnum Ivana Merza”, Merz je nakon prijevoda slovenskog izdanja unio izmijene temeljene na odrednicama „Katoličke akcije”, dodajući posebno poglavlje o Crkvi i duhovniku „ispreplećući cijeli tekst s programom „Katoličke akcije”, a razloge prerade i dopune „Zlatne knjige” Merz pripisuje novom razvoju mladih u skladu sa specifikumima hrvatskoga Orlovstva. Usp. Dragutin Kniewald, Dr. Ivan Merz – život i djelovanje, [bez podataka o izdavaču], Zagreb, 1932., 161; Božidar Nagy, ur., *Ivan Merz – Sabrana djela*, svezak 2, Postulatura za kanonizaciju bl. Ivana Merza, Filozofski fakultet Družbe Isusove i Glas Koncila, Zagreb, 2011., 74; NN, Uz 60. obljetnicu uvođenja Katoličke akcije u Crkvi u Hrvatskoj, *Ivan Merz. Glasilo postulature za beatifikaciju Ivana Merza*, Zagreb, 11-13, 1985., 1-3, 14-16; Slavko Šarić, Ivan Merz i provođenje Katoličke akcije u Hrvatskoj, *Obnovljeni život*, 34 (1979.) 4, 341.

⁶ M. Lehpamer, Osnovi organizovanog pokreta, *Orlovska misao: Glasilo Mahničevog orlovskeg daštva* [bez oznake godišta] (1927./1928.) 6, 71.

⁷ Isto.

isključivo unutar organizacije, već se njime služilo u širenju orlovske ideje u sklopu društava u cjelini.⁸ Na taj način odrednice hrvatskoga Orlovstva moguće je promatrati kao dvostruko koegzistirajući identitet, temeljen na slavenskom ključu formiranom zbog bojazni od mađarizacije, kao i na nacionalnom identitetu koji se vezao uz domoljublje, naciju i religiju.

1. UTJECAJ DR. IVANA MERZA NA RAZVOJ HRVATSKOG ORLOVSTVA

Utjecaj dr. Ivana Merza na razvoj hrvatskog Orlovstva izrazito je značajan i predstavlja esencijalni element određivanja novog usmjerenja koje se posebice očitovalo u tjelesnoj kulturi i športu.⁹ U Merzovim tekstovima o tjelesnoj kulturi jasno se prepoznaje težnja za skladom i harmonijom duše i tijela koja se često oslanja i na umjetnički izričaj, a kao glavni cilj orlovske tjelesne kulture Merz ističe zdravlje i ljepotu tijela.¹⁰ Merz uvodi nov pristup, svjesno uzdižući tjelesnu kulturu nad športom, naglašavajući njezine odgojne vrijednosti u kreiranju društveno zauzete osobe pod geslom *umjerenost, zdravlje, sklad i ljepota* u cilju stvaranja ljudskog integriteta, odnosno odgoja čovjeka kao cjeline sastavljene od materijalne i duhovne stvarnosti. U navedenom procesu tijelo kao predstavnik materijalne stvarnosti za Merza predstavlja važan čimbenik duhovnog života i preduvjet spoznaje, naglašavajući na taj način povezanost duhovnosti i tjelesnosti, čime apostrofira cilj tjelesne kulture koji se prepoznaje u sintagmi „oduhovljenja tijela”.¹¹

Svrha hrvatskoga Orlovstva ogledala se u okupljanju, odgoju i obrazovanju omladine u cilju skladnog razvoja duše i tijela, putem

⁸ I. Akvilovsky, Značenje Orlovstva za hrv. kat. Akciju, *Orlovska misao: Glasilo Mahnićevog orlovskeg daštva* [bez oznake godišta] (1927./1928.) 7, 112.

⁹ O provedbi Orlovstva i važnosti kulturnog naslijeđa Merz ističe: „Hrvatsko Orlovstvo jedan je veliki i dostojanstven pokret, a njegova načela kadra su pomoći (...) kršćanskom preporodu hrvatskog naroda. I kao što su u prošlim stoljećima hrvatski svjetovnjaci uz bok svećenicima branili svoju domovinu od nevjere Turčina i prolili more krvi za vjeru Kristovu, isto tako suvremena hrvatska orlovska omladina stupa za stopama svojih slavni predča i bori se novim sredstvima socijalnoga apostolata (...)” I.[van] Merz, Hrvatsko orlovstvo, *Kalendar Presveta srca Isusova i Marijina* 21 (1926.) [bez oznake broja], 146-147.

¹⁰ Više o estetici u pisanoj ostavštini kod Ivana Merza pod filozofskim vidom vidjeti: Stjepan Ribić, Umjetnost i estetika u pisanoj ostavštini Ivana Merza, *Obnovljeni život*, 68 (2013.) 2, 151-164.

¹¹ Ivan Merz, Tjelesni odgoj kod omladine, *Franjevački vjesnik* 34 (1927.) 9, 195.

književnosti, kulture i socijalnog povezivanja članova bez obzira na razlike u staležu i narodnosti, utemeljenog na nauku Crkve. Kuriozitet Hrvatskoga orlovskog saveza pronalazi se i u odgajanju putem tjelovježbe koja postaje pomoćno sredstvo za postizanje duševne jakosti i sredstvo građenja „snažnog, lijepog i gipkog tijela – oružja plemenite duše“¹². U tom postupku značajno je mjesto zauzimala disciplina putem koje se učvršćivala volja, odlučnost i ustrajnost u radu, što je dovodilo do harmonije duše i tijela. U skladu s tim, Orla se upućivalo kako treba težiti tijelu koje je „pokorno duši i duši koja je pokorna Bogu“¹³ te na taj način postati „čovjek pun vrlina“¹⁴ što se postizalo borbom protiv ljudskih mana.¹⁵ Duhovni je napredak predstavljao segment usavršavanja i odgoja cjelovite ljudske osobe, a iako je religioznost bila prisutna u orlovskim organizacijama u Europi, hrvatsko je Orlovstvo – zahvaljujući ponajprije dr. Ivanu Merzu – uvelo specifikum putem Katoličke akcije koji je bio svojstven jedino Hrvatskom orlovskom savezu.

1.1. Orao – potpuno izgrađeni čovjek – *Homo socialis*

Središnji član svakog orlovskog društva bio je Orao, osnovna i temeljna jedinica Orlovstva, koji je u svojoj biti bio određen smjernicama kršćansko-katoličkih vrijednosti na temelju kojih je Orlovstvo funkcioniralo.¹⁶ U skladu s temeljnim odrednicama Hrvatskoga orlovskog saveza, Orao je imao snažno religiozno određenje koje nije prožimalo samo njegovo djelovanje u organizaciji, već je njegov cijeli život bio temeljen na teološko-moralnim smjernicama i *Zlatnoj knjizi*.¹⁷ Kao ključna odrednica hrvatskoga Orlovstva, *Zlatna knjiga* defi-

¹² Srijemski, Bit orlovstva, *Luč*, Zagreb 18 (1923.) 7-8, 151.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Vjerske odrednice hrvatskih Orlova jasno je sažeo Ivan Merz naglasivši kako je „želja hrvatske orlovske omladine, da stupa stopama svojih pređa, koji su od kneza Branimira pa do biskupa Berislavića i do velikana najnovijih dana smatrali katoličku vjeru pravom vjerom i jedinim zalogom narodnog blagostanja i slave narodne.“ Ivan Merz, Katoličanstvo i hrvatski narod, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine* 4 (1924.) 11-12, 214.

¹⁷ U izvorniku: Franc Terseglav, *Zlata knjiga slovenskih Orlov*, Mladost, Ljubljana, 1910. *Zlatna knjiga* bila je namijenjena životu i radu Orlova, prikazujući njihovo istinsko značenje i predstavljajući snažan socijalni i moralni korektiv društva, a hrvatskom je Orlovstvu pružila „svojevrsan vademecum“ apostrofirajući duhovnu formaciju Orlova putem mota: „Žrtva – Euharistija – Apostolat“. Usp. Fabijan Veraja, Hrvatski katolički pokret „potpuno zakazao i neuspio“?, *Crkva u svijetu*, 40 (2005.) 3, 343.

nirala je Orla kao „člana Hrvatske katoličke orlovske organizacije koji se dosljedno i ustrajno ravnao prema njenim načelima; ljubeći Boga, njegovu svetu Crkvu i svoj hrvatski narod, živeći, pošteno i neokaljano, životom svjesna i uzorna katolika”.¹⁸ Svaki je Orao bio „vjernik i domoljub, ljubio je jezik i dom, razvijao pozitivne osobine i sposobnosti, popravljajući slabe strane, osobito beznačajnost, nemarnost, sebičnost, lažljivost i neumjerenost”.¹⁹ Orao je, uz vjernost Crkvi, hrvatskom narodu i domovini, provodio odrednice *Zlatne knjige* i orlovska načela u viteškom i discipliniranom životu, njegujući bratstvo i prijateljstvo, odbacujući svaku „nemarnost, sebičnost, kletvu, psovku i pijanstvo”.²⁰ Tako je biti Orlom značilo postati „potpunim čovjekom, neustrašivim, marljivim i trijeznim radnikom koji nije radio kompromise s protivnicima svojih načela”²¹ te je trebao upoznati i svladati samog sebe, stječući mudrost i jakost kako bi se „priučio na žrtve i odricanja”.²² Navedeni orlovski pristup i ozbiljan odgoj nije težio stvaranju militarističke organizacije, već je bio usmjeren k „oplemenjivanju srca i uma”,²³ a Orao je trebao biti čovjek u punom smislu te riječi, s naglašenim, čvrstim i jasnim karakterom, ojačanom voljom, željom za radom i stremljenjem ka visokim idealima.²⁴ Time je Orlovstvo određivalo „put spoznavanja i svladavanja sebe i rada što je predstavljalo trnovit, strm i težak, ali zlatan i siguran put mudrosti, jakosti i ozbiljnosti”²⁵ na čijem kraju je „stajala zlatna nagrada za trkače – spas duše”.²⁶ Orao je morao prionuti uz rad koji se smatrao velikim i uzvišenim, ali i teškim te je zahtijevao „žrtvu i ljubav koja traži potpuna čovjeka”²⁷ koji prije svega mora „preporoditi sama sebe, a zatim i druge”.²⁸

¹⁸ NN, *Zlatna knjiga Orlovstva, Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 2 (1922.) 2, 29.; NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2 [bez nav. izdavača], Zagreb, 1924., 12.

¹⁹ NN, Program orlovskog rada, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 4 (1924.) 7, 122.

²⁰ J.[erolim] M.[alinar], Naši koraci, *Orlovska straža*, 6 (1929.) 1, 9.

²¹ NN, Program orlovskog rada, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 4 (1924.) 7, 122.

²² A. Ša., Na putu mudrosti, jakosti i ozbiljnosti, *Orlovska straža*, 6 (1928.) 9, 232.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ A. Ša., Na putu mudrosti, jakosti i ozbiljnosti, *Orlovska straža*, 6 (1928.) 9, 234.

²⁶ Isto.

²⁷ J. Vratarac, Orlovski pokret, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 2 (1922.) 1, 11.

²⁸ Isto.

U skladu s tim Orlovi su u orlovskoj organizaciji primali životni odgoj te su se putem sustavnog odgojnog, prosvjetnog, organizacijskog i tjelovježbenog rada izgrađivali u „čovjeka nove hrvatske budućnosti – potpuno izgrađene osobe koja će stvarati novu bolju i dosljednu budućnost”.²⁹ Orao je trebao biti potpuno izgrađen „duhovno, duševno i tjelesno”,³⁰ a takav se odgoj vršio sustavno prema unaprijed utvrđenom programu temeljenom na jedinstvu odgojnog, prosvjetnog i tjelovježbenog rada, čineći Orla potpunim čovjekom jedinstvena pogleda na svijet i u potpunosti sposobnim za život.³¹ Primajući odgoj i znanje od orlovске organizacije, Orao se „trajno i neumorno brinuo za svoje orlovsko društvo”³² te je na taj način odgajan kao „vitez oboružan ne samo znanjem i vještinama, nego u prvom redu golemom duhovnom jakošću”,³³ „ljubeći svakog čovjeka prema potrebama i zahtjevima duše”,³⁴ svjedočeći time viteštvo uz naziv „Homo christianus – homo socialis”.³⁵ Zadaća je Orla bila postati „gentelmanom, svecem, junakom, kršćanskim vitezom u kojem se združuje poniznost, skromnost, djetinja bezazlenost s muškom odlučnošću – kada treba braniti pravdu, čime je predstavljao *miles Christi*, ali ne zato da bi se ponosio nego da bi svojoj braći služio”.³⁶

2. SMISAO ŠPORTA I TJELESNE KULTURE U HRVATSKOM ORLOVSTVU

U dvadesetim godinama dvadesetoga stoljeća tjelovježbene su organizacije stekle svojevrstnu afirmaciju, bilježeći brzi rast i razvoj zahvaljujući popularnosti upravo kod mladih, a provođenje tjelesnog vježbanja uglavnom se baziralo na športu i njegovanju samo određenih plemenitih pobuda te razvoju karaktera mladih vježbača. Nakon osnivanja Hrvatskoga orlovskog saveza primjećuje se razlika u pro-

²⁹ NN, Potpuni ljudi, *Orlovska straža*, 6 (1928.) 2, 2.

³⁰ Isto.

³¹ Prema duhovniku Hrvatskoga orlovskog saveza Foretiću, svrha i određenje Orla izražena je „s dvije riječi sv. Apostola Pavla: *Instaurare omnia in Christo*”. B. Foretić, Svećenstvo i orlovski pokret, *Organizacijski vjesnik*, 4 (1926.), 1, 14.

³² NN, Dižimo orlovsku svijest!, *Orlovska straža*, 6 (1928.) 4, 113.

³³ Ivo Protulipac, *Hrvatsko orlovstvo*, Hrvatski orlovski savez, Zagreb, 1926., 25.

³⁴ Fran Terseglav, Gentelman i svetac, *Orlovska misao* [bez oznake godišta] (1928./1929.) 1, 2.

³⁵ Isto.

³⁶ Fran Terseglav, Gentelman i svetac, *Orlovska misao* [bez oznake godišta] (1928./1929.) 1, 3-4.

vođenju športa i programa tjelesne kulture u hrvatskom Orlovstvu od ostalih tjelovježbenih organizacija toga vremena, a u traženju višeg smisla u športu i tjelovježbi prednjači dr. Ivan Merz, ugrađujući filozofsko-duhovni kontekst u tjelesnu kulturu. Merz određuje novi put razvoja utemeljen na produhovljenju čovjeka i odgoju „duševno i tjelesno zdravog hrvatskog roda i osposobljavanje Orlova za vršenje duševnog i tjelesnog milosrđa”,³⁷ ucjepljujući u orlovsku tjelovježbu duhovnost i viši smisao, klasificirajući je kao aktivnost od velikog značaja za mlade i sredstvo stremljenja k višem cilju. Međutim, duhovno-filozofsko određenje tjelesne kulture u Hrvatskom orlovskom savezu nije utjecalo na gubitak njezine izvorne privlačnosti, štoviše, upravo je Merz navedenim postupkom upotpunio tjelesnu kulturu određujući joj viši smisao od samog športa. Navedeni zaokret prepoznaje se u naznakama vremena kada je bavljenje tjelesnim vježbanjem donosilo opasnost od građenja kulta tijela, na što je Merz odgovorio naglašavanjem duhovnih vrijednosti tjelesne kulture i športa. Također, kako sva društva nisu njegovala orlovski pristup tjelesnoj kulturi temeljen na cjelokupnom i harmoničnom razvoju čovjeka, Orlovstvo je razvijalo sve grane i discipline športa kako članovi ne bi imali potrebu posjećivati društva „koja se bave športom samo radi športa, bez većih idealnih ciljeva”.³⁸ Tako su Orlovi u tjelovježbenom radu svladavali različite vrste športskih disciplina i tjelesnih vježbi, razvijajući motoričke i funkcionalne sposobnosti, ali i disciplinu, zdravlje te odnos prema prirodi. Orlovi su u disciplini pronalazili čast koju su stjecali tjelovježbom, a u tjelesnom vježbanju aktivnost za „harmoničan razvoj duševnih i tjelesnih sposobnosti koje doprinose cijeloj ljudskoj zajednici”.³⁹

Na taj način tjelovježba u hrvatskom Orlovstvu nije bila sama sebi svrhom, već je uz utjecaj na tjelesne sposobnosti i „orlovsko jedinstvo”⁴⁰ služila kao odgojno i obrazovno sredstvo za razvoj „socijalizacije, suodgovornosti, samokritičnosti, discipline, točnosti, sklada i ljepote”.⁴¹ Programskim je određenjem orlovska tjelovježba bila podjednako usmjerena na razvoj „cijelog tijela”,⁴² kako mišićnog i lokomotornog sustava tako i unutarnjih organa, a posebno putem

³⁷ NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2 [bez nav. izdavača], Zagreb, 1924., 11.

³⁸ NN, *Vijesti Hrvatskog orlovskog saveza, Organizacijski vjesnik*, 2 (1924.) 5, [bez oznake str.].

³⁹ Ivan Tičić, *Značenje naše tjelovježbe, Orlovska straža*, 6 (1928.) 5, 144.

⁴⁰ Ivan Bortas, *Orlovska tjelovježba*, *Orlovska straža*, 4 (1926.) 6, 19.

⁴¹ NN, *O naraštajskoj tjelovježbi, Orlovska straža*, 6 (1928.) 7-8, 207.

⁴² Dr. P. C., *Zdravi Orao, Orlovska straža*, 6 (1928.) 11, 293.

pripremnih i korektivnih vježbi koje su poticale rast i razvoj te pravilno držanje tijela. Uspravno držanje predstavljalo je odraz pravilno razvijenog tijela kao posljedice redovnog vježbanja, ali i unutarnje izgradnje koja se njegovala u orlovskom pristupu tjelesnoj kulturi.⁴³ Nastavno na orlovski pristup tjelesnoj kulturi, izvođene vježbe prilikom tjelovježbenog sata obuhvaćale su podjednako cijeli organizam, a posebna pozornost posvećivala se raznovrsnosti i zanimljivosti kinezioloških sadržaja. Kriterij za odabir vježbi, kao i športskih igara, bio je određen prema definiranom odgojnom cilju tjelovježbe, a vježbe su se izvodile s ciljem stjecanja funkcionalnih i motoričkih sposobnosti vježbača, cjelokupnog razvoja duha i tijela, zatim odgoja volje putem stroge discipline, „vježbanja razuma kako bi se vježbač naučio hitro i oštro misliti“⁴⁴ te kako bi poticale dobro raspoloženje i igru. Iz karaktera igre kao „slobodnog djelovanja“⁴⁵ i dijela tjelesne kulture, proizlazila je potreba za zabavom i promjenom te okrepom duha i tijela, a značaj navedenog načela potvrđen je uvođenjem tjelesne kulture u program tadašnjih obrazovnih institucija. Na taj način tjelovježba postaje značajno odgojno sredstvo koje razvija „spretnost, jača tjelesno zdravlje i disciplinira duh“,⁴⁶ ali se „podređuje vjerskom, čudorednom, prosvjetnom i socijalnom odgoju Orlova“. ⁴⁷ Putem navedenih aktivnosti na području tjelesne kulture, Hrvatski je orlovski savez aktivno propagirao stvaranje „harmonije duše i tijela“,⁴⁸ a temelje navedenih odrednica pronalazio je u tjelesnoj povezanosti duševnog života s tjelesnim te osiguranju cjelovitog razvoja ljudske osobe.⁴⁹

2.1. Usmjerenost tjelesne kulture u hrvatskom Orlovstvu

Iako se velika popularnost Orlovstva temeljila upravo na tjelesnoj kulturi i športu, orlovska je organizacija uz prakticiranje tjelovježbe provodila odgoj cijelog čovjeka, predstavljajući „cjelovit i

⁴³ Usp. L. Čturić, Lijepo vladanje mladeži, *Orlovska straža*, 5 (1927.) 11, 325.

⁴⁴ NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2 [bez nav. izdavača], Zagreb, 1924., 57.

⁴⁵ Johan Huizinga, *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri*, Naprijed, Zagreb, 1992., 19.

⁴⁶ J. Jeraj, Preko Orlovstva do kršćanskog društva i naroda, *Orlovska straža*, 5 (1927.) 5, 149.

⁴⁷ NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2 [bez navedenog izdavača], Zagreb, 1924., 88.

⁴⁸ J. Herceg, Intelektualci i orlovstvo, *Luč*, 18 (1922.) 1-2, 113.

⁴⁹ [Avelin] Č.[epulić], Tjelesna kultura i orlovstvo, *Luč*, 18 (1922.) 3-4, 58.

jedinstven pokret s ciljem vršenja duhovne obnove hrvatske katoličke omladine, a preko nje i cijelog naroda”.⁵⁰ Hrvatsko je Orlovstvo time predstavljalo „kulturnu organizaciju i idejni pokret, kojem je gimnastika predstavljala samo jedno od sredstava za postignuće ideala”.⁵¹ Temelji hrvatskoga Orlovstva nalaze se u tradicijskim, religijskim i nacionalnim vrijednostima putem kojih su članovi odgajani kako na duhovnom tako i na tjelesnom polju, posebice tjelovježbom koja je služila za razvoj discipliniranog tijela kao „lijepog, snažnog i gipkog oruđa duše Orla-čovjeka punog vrlina”.⁵² U Orlovstvu je prepoznat značaj podjednake brige odgoja tijela i duha, a samim time i obrazovanja koje je prije svega zahtijevalo „odgoj uma i srca, odnosno duše.”⁵³ Time je hrvatsko Orlovstvo isticalo nerazdjeljivost duše i tijela odgajajući tijelo koje nije ometalo razvoj duha te je u tu svrhu provodilo razne oblike tjelesne aktivnosti i tjelesnog vježbanja kako bi „odgojilo tijelo koje će služiti duhu, a ne isključivo sportu, njezi tijela i vanjskim manifestacijama”.⁵⁴ Zauzimajući se za podjednaki razvoj kulture tijela i duha, tjelovježbeno djelovanje Hrvatskoga orlovskog saveza predstavljalo je važnu odrednicu orlovskog rada utemeljenu na gimnastičkom sustavu koji je poticao kulturni napredak i promjenu percepcije športa kao djelatnosti.

Promatranje tjelesne kulture isključivo kao športa u Hrvatskom je orlovskom savezu smatrano negacijom cjelovitosti ljudske osobe i jednostranim pogledom na aktivnost u kojoj se nužno isprepliću filozofske, etičke, psihološke, sociološke i pedagoške odrednice, a pod samim pojmom tjelesne kulture iščitavalo se više od tjelesne aktivnosti. Oslanjajući se u provedbi programa tjelesne kulture i na starogrčku misao, svrha tjelesne kulture u Orlovstvu promatrana je kao aktivnost koja je stvarala „duhovne i moralne vrednote, duševnu jakost i prevlast duha nad tijelom”⁵⁵ te razvijala ljudske osobine i sposobnosti. Provedbom širokog spektra tjelesnih vježbi hrvatsko je Orlovstvo utjecalo na „spoznajno područje, brzo i lako shvaćanje, jasan pregled, ispravno ocjenjivanje, brzo diferenciranje bitnog od

⁵⁰ Ivo Protulipac, Na osvit, *Organizacijski vjesnik*, 4 (1926.) 1, 5.

⁵¹ Ivo Protulipac, *Hrvatsko orlovstvo*, Hrvatski orlovski savez, Zagreb, 1926., 66.

⁵² Srijemski, *Orlovstvo*, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine – Orlovski vjesnik*, 3 (1923.) 4, 48-49.

⁵³ F. Guberina, Čuvajmo naše orlovsko poslanje, *Orlovska straža*, 4 (1926.) 5, 11.

⁵⁴ Upravo je iz tog razloga bilo vrlo teško „urediti odnošaj između gimnastičkih odsjeka, tadašnjih omladinskih društava i đачkih organizacija”, čime je samo potvrđena potreba samostalnog djelovanja Hrvatskoga orlovskog saveza. Isto; Ivo Protulipac, *Hrvatsko orlovstvo*, Hrvatski orlovski savez, Zagreb, 1926., 65.

⁵⁵ Christian Schreiber, Tjelesna kultura, *Organizacijski vjesnik*, 4 (1926.) 2, 15.

akcidentalnog, na stvaralački duh, ravnotežu čuvstva, životno veselje, samosvijest i ponos”,⁵⁶ dok se na psihološkom području utjecalo na mogućnosti brzog odlučivanja i preuzimanja inicijative, formiranja smisla za rad i disciplinu, „obziranost i pravednost”,⁵⁷ cjelovitost ljudske osobe putem odgoja karaktera. Putem međusobne interakcije, tjelesna je kultura zrcalila sociološki kontekst oplemenjujući i unapređujući ljudsku zajednicu i društvo u cjelini.⁵⁸

Također, orlovski se pristup tjelovježbi zasnivao na dvojakom principu koji uz jačanje tijela nije izostavljao duhovnu komponentu sa svim spoznajnim, čuvstvenim i voljnim karakteristikama što se posebno prepoznavalo u starogrčkom idealu *kalokagathia*,⁵⁹ „harmoničnom odgoju tjelesnih i duševnih sposobnosti i snaga”.⁶⁰ U skladu sa starogrčkom misli u hrvatskom Orlovstvu polazilo se od pretpostavke kako se tjelesni izričaj nije zadržao samo na estetskoj komponenti već je predstavljao vrstu rada, ali i poveznicu s religijom, čime se putem „čistog, zdravog, jakog, lijepog i okretnog tijela”⁶¹ težilo za višim – „duševnoj ljepoti, snazi i dobroti”.⁶² Na taj način promatrao se primjer starogrčkog pristupa i zauzelo stajalište kako tjelesna kultura u antičkoj Grčkoj nije bila usmjerena isključivo i jedino na razvoj tjelesnih sposobnosti, već je predstavljala povezni element tjelesnih i duhovnih karakteristika čovjeka, čineći ga na taj način cjelinom. Putem religijskog poimanja ljudskog tijela Hrvatski orlovski savez određuje smjernice budućeg rada, definirajući shvaćanje tjelesne kulture na temelju ljudskog tijela kao nositelja besmrtno duše koja se izdiže nad vremenitost. Osim kod Hrvatskoga orlovskog saveza, provedba navedenih smjernica prisutna je i na međunarodnom planu. Tako su češka i slovačka orlovska organizacija promatrala tjelesno vježbanje u kontekstu „asketskog sredstva”⁶³ gdje su tijelo i duša činili „naravno jedinstvo: cjelovitog

⁵⁶ Isto, 15-16.

⁵⁷ Isto, 16.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Pojam *kalokagathia* predstavljala je „ideal starogrčkog odgoja koji je uključivao savršenstvo skladnosti, ljepotu i dobrotu”. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb, 1962., 691.

⁶⁰ Christian Schreiber, Tjelesna kultura, *Organizacijski vjesnik*, 4 (1926.) 2, 16; Zvonimir Dugački, Stare grčke olimpijske igre, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 4 (1924.) 5, 100.

⁶¹ Christian Schreiber, Tjelesna kultura, 16.

⁶² Isto.

⁶³ Dragutin Zudenigo, Pravi cilj orlovske tjelovježbe, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 4 (1924.) 4, 82.

čovjeka⁶⁴ što je dijametralno suprotno s kultom tijela koji potpuno zanemaruje dušu.⁶⁵ Također, punina psiho-fizičke i etičko-pedagoške svrhovitosti tjelesne kulture utemeljene na filozofsko-psihološkim smjernicama,⁶⁶ odgojnoj komponenti i samoj prirodi športa kao igre, ne postavlja u prvi plan tjelesno-estetsku komponentu, jer navedeni pristup zanemaruje najplemenitiji cilj tjelesne kulture dolazeći u sukob s „naravnim moralnim zakonom”.⁶⁷

U skladu s antičkim temeljima športa obogaćenih kršćanskom filozofijom i vrijednostima, hrvatsko je Orlovstvo tjelovježbi pridavalo osobit smisao, određujući je kao „sredstvo, a ne cilj”⁶⁸ koje se prvenstveno očituje u odgoju duha putem tjelesnog vježbanja, jačajući volju, disciplinu, iskorjenjujući lijenost, loše navike, učeći brzom rješavanju problema, ostvarujući time „zdravo tijelo, jak duh i čilu narav”.⁶⁹ Tako se tijelo, uz jedan od ciljeva orlovske tjelovježbe koji je težio za „gipkim, okretnim i snažnim tijelom”,⁷⁰ promatralo u dostojanstvu „oruđa kojim se služi duša”.⁷¹ Kako je duša s tijelom vezana i u čovjeku spojena u jednu cjelinu težeći za postizanjem „vječnog blaženstva”,⁷² Hrvatski orlovski savez ističe kako i tijelo treba težiti postizanju „posljednjeg cilja čovjeka”,⁷³ čime i tjelovježba i šport postaju potpuni tek kada prinose duševnom i ćudorednom odgoju čovjeka. U skladu s tim, tjelovježba u hrvatskom Orlovstvu nije mogla biti sama sebi svrhom, već je predstavljala sredstvo svestranog usavršavanja cjelovitog čovjeka „u duhu katoličkih načela”⁷⁴ putem „vjerskog, ćudorednog, prosvjetnog i socijalnog odgoja Orlova”.⁷⁵ Iako je uključivala zabavno-društveni element tjelesne kulture, orlovska se tjelovježba nije svodila samo na šport, već na „vrhunarni red sustavnog razvijanja tijela i osobnog svladava-

⁶⁴ Christian Schreiber, Tjelesna kultura, 16.

⁶⁵ Isto, 16-17.

⁶⁶ Isto, 16.

⁶⁷ Isto, 18.

⁶⁸ NN [Uredništvo], Radosti puni, *Orlovska straža*, 6 (1928.) 8, 193-194.

⁶⁹ Dragutin Zudenigo, Pravi cilj orlovske tjelovježbe, 81-83.

⁷⁰ D.[ragutin] Zudenigo, Za čim ide orlovska tjelovježba, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 4 (1924.) 1, 5.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2, Zagreb, 1924., 17.

nja (...)”⁷⁶ čime je Hrvatski orlovski savez njegovao tjelesnu kulturu kako bi putem „nauka za sva vremena prožeo cijelog čovjeka: njegovu dušu i njegovo tijelo”.⁷⁷ Navedenu je odrednicu tjelesne kulture u Hrvatski orlovski savez uveo Merz koji je tjelesnu kulturu osmislio na posve nov način dajući joj višu i do tada neizrečenu vrijednost.

3. UTJECAJ DR. IVANA MERZA I NOVO VREDNOVANJE TJELESNE KULTURE U HRVATSKOME ORLOVSTVU

Specifikum tjelesne kulture i športa u hrvatsko Orlovstvo Merz uvodi mišlju o oduhovljenju tjelesnog odgoja kao značajnog sredstva odgoja mladih na putu postizanja punine osobnosti. Tezi o tjelesnom odgoju kao sredstvu za postizanje viših ciljeva prethodio je njegov intenzivan znanstveno-istraživački rad koji je rezultirao brojnim člancima, predavanjima i studijama o športu kao aktivnosti s višim značenjem. Popularnost koju je šport izazivao kod mladih u Orlovstvu te potreba čovjeka za kretanjem i cjelovitosti u smislu povezanosti duha i tijela, kod Merza je potaknula želju za proučavanjem navedenog pitanja i uspostavljanja jedinstvenog pristupa koji se očitovao u ideji oduhovljenja tjelovježbe i cjelovitog odgoja za više ciljeve. Navedenim je pristupom osmislio orlovsku tjelovježbu i šport, određujući im novu dimenziju i naglašavajući novu posebnost temeljenu na kršćanskoj misli i vrijednostima što je orlovsku tjelovježbu distanciralo od ostalih organizacija toga vremena.

Ideji o tjelovježbi kao sredstvu odgoja cjelovitog čovjeka prethodilo je Merzovo intenzivno proučavanje filozofije, etike, teologije, anatomije, fiziologije, antropologije, tjelesne kulture, športa i ostalih grana znanosti, a koje je rezultiralo nizom objavljenih članaka i studija kojima je oblikovao orlovsku tjelovježbu do njezinih karakterističnih i prepoznatljivih oblika. Uz osobno zanimanje motivacija za ovako široko znanstveno istraživanje proizlazila je i iz određenih prigovora na „orlovski gimnastički rad te se Merz svom snagom bacio na proučavanje pitanja tjelesnog odgoja kako bi Svetim Pismom, kršćanskom filozofijom, svetačkim primjerima i naukom Crkve temeljito dokazao potrebu ovakvog odgoja”.⁷⁸ Merz je u tje-

⁷⁶ Ivan Merz, Iz suvremene duhovne pastve. Pismo jednom svećeniku, *Franjevački vjesnik*, (1928.) 6, 161-167.

⁷⁷ Ivan Merz, Katoličkim roditeljima, *Nedjelja* [bez oznake godišta] (1925.) 18, [bez oznake str.].

⁷⁸ NN [Hrvatski orlovski savez], Dr Ivo Merz, *Orlovski vjesnik* 1 (1928.) 5, [bez oznake str.].

lesnom odgoju sagledavao važnu komponentu u odgoju omladine, posebno u kontekstu rasta, razvoja i težnje mladog čovjeka za „kretanjem, igrom, spretnošću i jačanjem”,⁷⁹ a svrhu orlovske tjelovježbe pronalazio je u svladavanju tijela i podređivanju duha putem napor- nih vježbi. U tjelesnom je vježbanju prepoznao preneseno značenje askeze u vidu napora i vježbe, a poveznicu između askeze i vježbanja promatrao je u tjelovježbi putem koje „tijelo svakog vježbača treba postati čisto, zdravo, jako, spretno i lijepo, a njegova duša zadobiti sve naravne i nadnaravne krjeposti, i to ne samo u običnom stup- nju već u uzvišenom, pa možda i junačkom (...)”.⁸⁰ Merz je polazio od stajališta kako je i tijelo poput duše „stvoreno od Boga te se smatra svetim”,⁸¹ stoga je briga za tijelo neophodna, a tjelesnu kulturu sma- trao je najboljim sredstvom za razvoj tijela, prepoznajući u tjelesnom odgoju aktivnost koja može pomoći u ostvarivanju prevlasti duha nad tijelom i „odgoju naraštaja koji gospodari svojim nagonima”.⁸² Međutim, Merz je jasno naglašavao kako „Orao nije samo gimnastič- ka organizacija, već prosvjetna koja se brine za tjelesni odgoj om- ladine, a tjelovježba predstavlja samo sredstvo duševnom odgoju”.⁸³

3.1. Tjelesna kultura u rukopisnoj ostavštini dr. Ivana Merza

Dio rukopisne ostavštine dr. Ivana Merza i njegova djelovanja posvećen je tjelesnoj kulturi u kojoj je tražio dublji smisao, proma- trajući je u kontekstu sredstva na putu prema višem cilju, mul- tidisciplinarno pristupajući i promičući višedimenzionalni pristup čovjeku, stvarajući novi model tjelovježbe kao jedne od temeljnih značajki hrvatskoga Orlovstva. Nakon detaljnog proučavanja filozof- ije i teologije Merz piše opširnu studiju pod nazivom *Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve*,⁸⁴ želeći i u tjelesnoj kulturi pronaći trajne vrijednosti i sadržaj koji čovjeka oplemenjuje i upot- punjuje. Studija je pisana u skladu sa životnim usmjerenjem Merza

⁷⁹ I. Merz, Hrvatsko orlovstvo, *Kalendar Presveta srca Isusova i Marijina* 21 (1926.) [bez oznake broja], 146-147.

⁸⁰ I. Merz, Katolički tjelesni odgoj, *Katolički tjednik*, 2 (1926.) 32, 1.

⁸¹ I. Merz, Hrvatsko orlovstvo, 146-147.

⁸² I. Merz, Katolički tjelesni odgoj, 1.

⁸³ I. Merz, Hrvatsko orlovstvo, 146-147.

⁸⁴ Tekst od 217 listova od kojih je većina pisana strojopisom, a dio je u rukopisu, čuva se u Arhivu Ivana Merza, Ksaverska cesta 10b u Zagrebu. Objavljen u: Božidar Nagy, ur., *Ivan Merz – Sabrana djela*, svezak 5, Postulatura za kanon- izaciju bl. Ivana Merza, Filozofski fakultet Družbe Isusove i Glas Koncila, Zagreb, 2014., 209-404.

koji za životni poziv odabire „katoličku vjeru”⁸⁵ te je tjelesnu kulturu, jednako kao i sve druge društvene aktivnosti, promatrao kroz prizmu kršćanske etike i katoličkih vrijednosti.

Posebnost i jedinstvenost Merzova rukopisa prepoznaje se prvenstveno u povezivanju duhovnosti s tjelesnošću. Također, s obzirom na sve prisutnije smjernice materijalizacije športa i tjelovježbe, Merz predstavlja šport i tjelovježbu u njihovoj punini, ne dokidajući ni jedan dio, upozoravajući na bit tjelesnog odgoja koji se prepoznaje u službi viših vrijednosti, postizanju harmonije i cjelovitosti ljudske osobnosti, ne zanemarujući pri tome duhovnu dimenziju čovjeka.⁸⁶ Značenje tjelesnog odgoja Merz promatra u nadnaravnoj stvarnosti te ističe prevlast duha nad tijelom kolerirajući ga s kršćanskim savršenstvom. Posebno naglašavajući opasnost neusklađenosti tijela i duha, ravnotežu i puninu tjelesnosti Merz pronalazi u duhovnosti i podložnosti tijela duhu. Navedenim se pristupom udaljuje od materijalističkog sagledavanja svijeta, posebice „športskog materijalizma”⁸⁷ koji naznačuje put prema kultu tijela što dovodi u opasnost moralne i etičke vrijednosti.⁸⁸ Na taj način, Merz ljudsko tijelo promatra kao sredstvo za vršenje kršćanskog apostolata, a najbolju aktivnost za održavanje tijela zdravim prepoznaje u tjelesnom odgoju utemeljenom na teologiji, pridajući mu vrhunaravne osnove i nadnaravni cilj putem izdizanja duha nad tijelom.

Međutim, kako bi osigurao puninu razvoja ljudske osobe, Merz tjelesnu kulturu i tjelesni odgoj promatra kao integralni dio njihova razvoja, posebice u moralnom kontekstu utemeljenom na učenju Crkve.⁸⁹ Jedinstvenim pristupom unosi ravnotežu između materije i duha, tjelesnosti i duhovnosti te kršćanstva i tijela, promatrajući tjelesni odgoj kao jedno od sredstava za odgoj čovjeka u njego-

⁸⁵ Merz za vrijeme studija u Parizu u jednom pismu majci piše: „Katolička je vjera moje životno zvanje”, navješćujući time vlastiti životni pravac. Prema: Božidar Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, Križarska organizacija i Postulatura za beatifikaciju Ivana Merza, Zagreb, 1995., 41.

⁸⁶ Više o značaju tjelesne kulture u razvoj pojedinca te rukopisu „Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve” vidjeti: Saša Ceraj, Corpus i kinesis: multidisciplinarna kontekstualizacija u rukopisnoj ostavštini dr. Ivana Merza, *Obnovljeni život*, 67 (2012.) 2, 165-178.

⁸⁷ Usp. Božidar Nagy, Ivan Merz i Hrvatski orlovski savez, u: *Hrvatski katolički pokret, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, Zlatko Matijević, ur., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., 659.

⁸⁸ Ivan Merz, Borba njemačke katoličke omladine proti sportskom materijalizmu, *Život* 8 (1927.) 4, 230-233.

⁸⁹ Usp. Božidar Nagy, *Blaženi Ivan Merz i Crkva*, na: <http://ivanmerz.hr/staro/merz-crkva/10-IX-c-moralnost.htm> (posjećeno: 10. travnja 2018.).

voj punini. Merz ovakvim promišljanjem i djelovanjem na poseban način donosi novu kontekstualizaciju tjelesne kulture i športa koji zrcale određene posebnosti. Pripisujući im naročitu svrhovitost i značaj u odgoju cjelovite osobe i utiskujući pečat duhovnosti, Merz nadilazi kineziološke i športske okvire i određuje im potpuno nove smjernice i vrijednost. Studija *Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve* interdisciplinarnog je karaktera i upozorava na multidisciplinarni pristup putem uključivanja više znanstvenih područja, podijeljenih u četiri dijela putem kojih Merz izlaže poveznice ljudskog tijela i tjelesnog odgoja s filozofskog, teološkog, povijesnog i kineziološkog diskursa. Merz naglašava kako tjelesni odgoj i šport trebaju biti u službi postizanja većeg dobra, a želji za puninom, prisutnu kod svakog čovjeka, pridonosi upravo tjelesni odgoj koji „teži za ostvarivanjem potpunog čovjeka i uspostavom integriteta prvih ljudi kao sastavnice *iustitiae originalis*“.⁹⁰

4. RAZVOJ ORLOVSKE TJELESNE KULTURE

Nakon početne provedbe, daljnji razvoj tjelesne kulture u hrvatskom Orlovstvu donosi Merz, koji se zalaže za „davanje višeg smisla i značenja tjelovježbi i fizičkoj aktivnosti, želeći im udahnuti dušu“.⁹¹ Na taj način, Merz u orlovskom sustavu športa, tjelesnog odgoja, i tjelovježbe promatra sredstvo za pravilan razvoj i odgoj mladih, ponajprije putem „jačanja zdravlja i volje, svladavanja krize puberteta te boravka u dobrom društvu“.⁹² S obzirom na to da športski rezultat nije predstavljao ultimativnu kategoriju, Merz je propagirao umjerenu tjelovježbu i upozoravao na štetnost odviše napornih vježbi koje naposljetku utječu na nesimetričan razvoj tijela te je u skladu s tim odredio geslo orlovske tjelovježbe izrazivši je riječima: „umjerenost, zdravlje, sklad i ljepota“.⁹³ Navedeno geslo služilo je kao smjernica svakom Orlu u lijepom ponašanju putem kojega će pokazati „kako u njegovom zdravom i lijepom tijelu stanuje duša (...)“,⁹⁴ a

⁹⁰ Arhiv Ivana Merza, *Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve* [rukopis; arhivska mapa br. 1], 110.

⁹¹ Božidar Nagy (ur.), *Ivan Merz – Sabrana djela*, svezak 2., Postulatura za kanonizaciju bl. Ivana Merza, Filozofski fakultet Družbe Isusove i Glas Koncila, Zagreb, 2011., 435.

⁹² Ivo Merz, Križari novoga vijeka, *Orlovska straža*, 6 (1928.) 5, 132.

⁹³ Ivan Merz, Marija i tjelovježba, *Mladost – glasilo hrvatske katoličke omladine*, 4 (1924.) 8-9, 141.

⁹⁴ Isto.

svojim dostojanstvenim ponašanjem demonstrirati harmoniju duha i tijela, poslušnost tijela duši te način odgoja „potpuna čovjeka”.⁹⁵

Uz obrazovni, duhovni, kulturni program rada, hrvatsko Orlovstvo postaje i tjelovježbena organizacija u kojoj tjelesna kultura predstavlja bitan čimbenik orlovskog odgojnog rada usmjerenog k odgoju „duševno i tjelesno zdravog hrvatskog roda”.⁹⁶ Na taj je način u programu rada i odgoja cjelovitog čovjeka hrvatsko Orlovstvo razvijalo sve ljudske duševne i tjelesne komponente dovodeći ih u ravnotežu i sklad, jasno naglašavajući kako orlovska tjelovježba za razliku od ostalih gimnastičkih i tjelovježbenih organizacija nije predstavljala samo šport. Time je hrvatsko Orlovstvo putem tjelovježbenih i obrazovnih programa ravnomjerno razvijalo čovjeka kao cjelinu, osiguravajući ravnotežu duha i tijela čime se osiguravalo očuvanje duhovnih vrednota usmjeravajući odgoj prema kulturi i „stvaranju prirodnog, lijepog i dobrog čovjeka”.⁹⁷

4.1. Odgojna vrijednost orlovske tjelovježbe

Hrvatsko je Orlovstvo u odgojnom radu posebnu pozornost posvećivalo tjelesnoj kulturi i športu koja je putem tjelovježbe obuhvaćala dobro raspoloženje, pokret i igru kao bitne odrednice razvoja mladih, a odgoj tijela – „bez kojeg nema potpunog odgoja”⁹⁸ – sagledavan je kao „prebivalište duše koja u Orla mora biti lijepa poput slike kojoj tijelo daje okvir, a zdravo i skladno tijelo mora putem svake svoje kretnje odavati vedrinu i zanos unutarnje snage”.⁹⁹ Međutim, orlovska je tjelovježba pružala i odgojne vrijednosti poput „odgoja volje, karaktera, socijalizacije, smisla za zajednicu i zajednički rad te pravilnog odabira društva.”¹⁰⁰ Hrvatsko je Orlovstvo naglašavalo odgojno značenje tjelovježbe čija je zadaća bila „izgraditi i dušu i tijelo u potpunome skladu i to na način da duša upravlja tijelom i upotrebljava ga za vršenje ciljeva, jačajući volju, disciplinu i samozataju Orlova”.¹⁰¹ Na taj je način Orlovstvo u ravnotežu dovodilo duh i tijelo, oštro se protiveći provedbi tjelovježbe bez duhovnih odred-

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ NN, *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine, Orlovska knjižica – organizacijsko idejni dio*, svezak 2 [bez nav. izdavača], Zagreb, 1924., 11.

⁹⁷ Ivo Protulipac, *Hrvatsko orlovstvo*, Hrvatski orlovski savez, Zagreb, 1926., 40.

⁹⁸ Isto, 42-43.

⁹⁹ NN [Uredništvo], O našem narodnom radu, *Orlovska straža*, 7 (1929.) 5, 106-107.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Ivan Bortas, Orlovska tjelovježba, *Orlovska straža*, 4 (1926.) 6, 19.

nica i športskim organizacijama koje se bave isključivo športom, ne uključujući u rad više ciljeve.¹⁰²

Orlovska tjelovježba predstavljala je sredstvo odgoja novih „ljudi viteštva, plemenitosti i orlovske muževnosti”¹⁰³ kao konačnog cilja orlovskog preporoda koji se očitovao u viteškoj igri i radu. Međutim, Orlovstvo je upozoravalo na jasnu distinkciju između modernog športa i tjelovježbe, odnosno „viteške igre”,¹⁰⁴ ističući šport kao „dijete modernog doba koje u sebi nosi sve slabosti moderne prosvjete”¹⁰⁵ i prepoznajući ga kao aktivnost usmjerenu k štetnim ciljevima. Štetnost športa Orlovstvo prepoznaje u stremljenju k pobjedi pod svaku cijenu što potiče slabe strane ljudske naravi poput grubosti, zavisti i nepravednosti, a vježbanje koje je isključivo usmjereno k rušenju rekorda i stremljenju za prvim mjestima, športaša odvraća od prvotnih kvaliteta tjelesne kulture te time „njegova tjelovježba gubi smisao za harmonični i ekonomični razvoj svih tjelesnih sila, a u športašu zamire ono najvažnije – čovjek”.¹⁰⁶ S druge strane, iz viteške igre izvire orlovska muževnost koja nije isključivo usmjerena k visokim športskim dostignućima već stremljenju stvaranju „lijepo harmonične cjeline s ostalim vježbačima”.¹⁰⁷ Orlovi nisu bili orijentirani isključivo na pobjedu i glorificiranje osobnog uspjeha, već na ljepotu i harmoniju igre te uspjeh cjelokupne orlovske omladine, njezin uzajamni trud, predstavljajući time sredstvo odgoja jedinstvenosti. Na taj je način Orlovstvo naglašavalo težnju k poštenoj pobjedi prilikom čega Orao nije smio biti „raspaljen strašću i zaboraviti kako je uvijek od pobjede važnija viteška čast i poštenje igrača”.¹⁰⁸ Time je Orao odgajan kao natjecatelj koji je prije svega „istinoljubiv i pravedan prema takmacu, otklanjajući uspjeh ako ga ne zaslužuje, a ako pobijedi, ne trijumfira nad takmacom već mu bratski stiska ruku

¹⁰² Hrvatsko se Orlovstvo protivilo upisivanju mladih u športska društva koja tjelovježbu nisu provodila u skladu s duhovnim i vjerskim odrednicama, potvrđujući na taj način vlastito poslanje kao organizacije utemeljene na zahtjevu skupine roditelja koji upravo zbog navedenih razloga i liberalnog odgoja nisu željeli upisivati djecu u sokolsku organizaciju. U skladu s tim hrvatsko je Orlovstvo razvilo „sve dobre i prihvatljive grane športa kako Orao ne bi mora tražiti druga društva”. NN, *Vijesti Hrvatskog orlovskog saveza, Organizacijski vjesnik* 2 (1924.) 5, [bez oznake str.].

¹⁰³ Dr. Jeraj, *Orlovska muževnost, Orlovska straža*, 6 (1928.) 4, 99.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, 100.

¹⁰⁸ Isto.

što se hrabro ponio u natjecanju”.¹⁰⁹ Vidljivo je kako se u hrvatskom Orlovstvu izbjegavala riječ *protivnik*, a upotrebljavala riječ *takmac* čime se športsko natjecanje dodatno apostrofiralo kao odmjeravanje vještina i sposobnosti, a ne kao sukob ili borba, utječući i na taj način na promociju i razvoj vrijednosti u športu.

ZAKLJUČAK

Okolnosti i prilike vremena koje su obilježile Europu, počevši s Francuskom revolucijom koja se promatra kao početak razvoja liberalne misli i njezina utjecaja na prilike u europskim društvima te Prvim svjetskim ratom kao značajnim faktorom koji je mijenjao društvena događanja i odnose snaga u Europi, rezultirat će stvaranjem novih država, a time i novih političko-društvenih uređenja i gibanja. Prodiranje liberalne misli u europska društva stvara reakciju koja se prepoznaje u nacionalnim katoličkim pokretima koji djeluju u europskim državama i predstavljaju protutežu liberalizmu. Uz europske nacionalne katoličke pokrete, krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Češkoj i Slovačkoj formira se Orlovstvo koje također predstavlja reakciju na pojavu liberalizma i liberalnog Sokola, ali i pokret povezan slavensko-kulturološkim kontekstom i ćirilometodskim diskursom koji stremlji orlovskoj uzajamnosti, kulturnom jedinstvu te povezivanju na razini ravnopravnih stvaraoaca europske misli i nacionalnog, religijskog, kulturnog i socijalnog preporoda.

Iako je Orlovstvo nastalo u Češkoj i Slovačkoj, hrvatsko se Orlovstvo promatra kao organizacija koja je djelovala kao dio Hrvatskog katoličkog pokreta koji u Hrvatskoj pokreće krčki biskup dr. Antun Mahnić. Unutar Hrvatskog katoličkog pokreta – koji djeluje na više razina – dolazi do osnivanja različitih udruga, intenziviranja izdavačke djelatnosti i društvenog djelovanja, kako bi se na taj način zaštitile i propagirale kršćanske vrijednosti u društvu, a Hrvatski orlovski savez predstavlja organizaciju koja se nadahnjivala istim idejama i koja će pod utjecajem dr. Ivana Merza doživjeti temeljite promjene i novo usmjerenje, stvarajući na taj način hrvatski specifikum i jedinstvenu prepoznatljivost. Nova se orlovska organizacija temeljila na vjerskim, kulturnim i programskim odrednicama, poput odgoja, obrazovanja, tjelesne kulture, športa i zauzetog društvenog rada, a jedinstveno usmjerenje Hrvatskoga orlovskog saveza odredit će dr. Ivan Merz uvođenjem *hrvatskog orlovskog specifiku-*

¹⁰⁹ Isto.

ma, posebno vidljivog u smjernicama Katoličke akcije, apolitičnosti, novog pristupa tjelesnoj kulturi i cjelovitom razvoju osobnosti. Iako je Hrvatski orlovski savez bio određen smjernicama Katoličke akcije, programsko-organizacijski predstavljao je organizaciju koja je promicala pozitivne vrijednosti, odgoj, obrazovanje, kulturu, tjelesnu kulturu i šport te se zauzimao za društvo temeljeno na višim vrijednostima. Hrvatski orlovski savez značajan je prinos pružio upravo na obrazovnom planu, posebno naglašavajući intenzivan i svestran odgojno-obrazovni rad, pri čemu se intelektualni razvoj svakog člana nalazio u samoj biti hrvatskoga Orlovstva te se iz tog razloga odgoj Orlova nije ograničio samo na prepoznatljive tjelesne i materijalne pojavne oblike već je bio usmjeren k razvoju svih potencijala čovjeka, odnosno razvoju punine osobnosti. Međutim, prilikom poticanja intelektualnog razvoja nije zanemaren odgoj ostalih elemenata osobnosti koji su tvorili neizostavnu cjelinu razvoja potpuna čovjeka. U skladu s navedenim, iako je Orlovstvo često percipirano putem tjelovježbene djelatnosti i športa, Hrvatski je orlovski savez u obrazovanju članova sagledavao puninu orlovske misli.

Najprepoznatljiviju djelatnost Hrvatskoga orlovskog saveza predstavljao je program tjelesne kulture i športa koji podliježe ekstenzivnim promjenama i uvođenju noviteta čime se hrvatsko Orlovstvo značajno razlikuje od ostalih tjelovježbenih organizacija toga vremena. U traženju višeg smisla u tjelovježbi, tjelesnoj kulturi i športu prednjači dr. Ivan Merz, ugrađujući filozofsko-duhovni kontekst i kršćanske vrijednosti u tjelesnu kulturu i odgoj cjelokupne osobnosti i stremljenje k višem smislu, upotpunjujući na taj način tjelesnu kulturu, izdižući je iznad samog športa. Upravo će putem jedinstvenog pristupa i odgoja cjelovite osobe – odgajajući istovremeno duh i tijelo kao jedinstvenu cjelinu – Merz u Hrvatski orlovski savez uvesti posebnost i novi pristup tjelesnoj kulturi i športu koje je promatrao kao aktivnosti od velikog značaja za odgoj mladih. Merz određuje novi smisao tjelesnoj kulturi i njezinoj provedbi u Hrvatskom orlovskom savezu te se ona promatra kao aktivnost koja obuhvaća filozofske, etičke, teološke, psihološke, sociološke, pedagoške i kineziološke odrednice, oslanjajući se osobito na kršćanske vrijednosti i starogrčku misao. Time je, uz podizanje tjelesnih sposobnosti, orlovska tjelesna kultura utjecala na duhovnu komponentu spoznajnim, čuvstvenim i voljnim karakteristikama što je vezano uz starogrčki ideal jedinstva ljepote i dobrote, *kalokagathia*, a očitovalo se u harmoničnom odgoju tjelesnih i duševnih sposobnosti. Hrvatsko je Orlovstvo prepoznalo tjelesnu kulturu koja je još u antičkoj Grčkoj predstavljala poveznicu tjelesnih i duhovnih karakteristika čovjeka, čineći ga na taj način cjelinom.

Merz kao idejni osmisliatelj orlovske tjelesne kulture i športa proučava navedenu tematiku tražeći u tjelesnoj kulturi dublji smisao, promičući višedimenzionalni pristup čovjeku i stvarajući novi model tjelovježbe kao jednog od specifikuma Hrvatskoga orlovske saveza. Punini psiho-fizičke i etičko-pedagoške svrhovitosti tjelesne kulture utemeljene na filozofsko-psihološkim smjernicama, odgojnoj komponenti i samoj prirodi športa kao igre, Merz nije u prvi plan postavio tjelesno-estetsku komponentu, jer bi navedenim pristupom zanemario viši cilj tjelesne kulture i športa dovodeći ih u sukob s osnovnim prirodnim zakonima. Ideji o tjelovježbi kao sredstvu odgoja cjelovitog čovjeka, prethodilo je Merzovo intenzivno proučavanje filozofije, etike, teologije, anatomije, fiziologije, antropologije, tjelesne kulture, športa i ostalih grana znanosti, a rezultiralo je nizom objavljenih članaka i studija kojima je Merz oblikovao orlovsku tjelovježbu i šport do njihovih karakterističnih i prepoznatljivih oblika. Novim pristupom Merz tjelesnu kulturu prezentira u njezinoj punini, upozoravajući na bit tjelesnog odgoja koji se prepoznaje u službi viših vrijednosti, postizanju harmonije i cjelovitosti ljudske osobnosti, ne zanemarujući pri tome duhovnu dimenziju čovjeka. Značaj tjelesnog odgoja i športa Merz promatra u nadnaravnoj stvarnosti ističući prevlast duha nad tijelom, kolerirajući ga s kršćanskim savršenstvom i *askezom*, posebno naglašavajući opasnost neusklađenosti tijela i duha. Merz ravnotežu i puninu tjelesnosti pronalazi u duhovnosti i podložnosti tijela duhu čime se udaljuje od materijalističkog sagledavanja svijeta, posebice športskog materijalizma koji uvodi sintagmu kulta tijela, dovodeći time u opasnost moralne i etičke vrijednosti čovjeka. Jedinstvenost Merzova pristupa ogleda se u uvođenju ravnoteže između materije i duha, tjelesnosti i duhovnosti i promatranju tjelesne kulture i športa kao jednog od sredstava za odgoj čovjeka u njegovoj punini. Potvrdu Merzove teze moguće je vidjeti i u govoru Svetog Oca Franje koji je istaknuo kako: „šport nadilazi razinu puke tjelesnosti te nas uvodi u arenu duha pa čak i otajstva (...)” čineći time Merzov pristup aktualnim i u današnjem vremenu i za čovjeka XXI. stoljeća.¹¹⁰

Vrhunac Merzova promišljanja i originalnih ideja ogleda se u zaključcima koje uobličuje u studiji pod nazivom *Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve*, a jedinstvenost rukopisa prepoznaje se prvenstveno u povezivanju duhovnosti s tjelesnošću putem filozofsko-teološkog diskursa i humanističkog pristupa usmjerenog

¹¹⁰ Radi se o govoru pape Franje na I. Međunarodnom susretu o športu i vjeri pod nazivom „Šport u službi čovječnosti”, održanom od 5. do 7. listopada 2016. u Vatikanu. Da. G., Šport u službi čovječnosti, *Glas koncila*, 42, 16. listopada 2016.

na postizanje harmonije i cjelovitosti ljudske osobnosti utemeljene na kršćanskim vrijednostima. Navedenim pristupom Merz donosi novu kontekstualizaciju tjelesne kulture, određujući je kao značajno sredstvo u odgoju cjelovite osobe s naglaskom na duhovnu komponentu čovjeka i aktivnost koja nadilazi kineziološke okvire, određujući joj time posve novu vrijednost. Multidisciplinarnim pristupom Merz je u interesno područje športa udahnuo svojevrsni specifikum hrvatskoga kulturnog korpusa naznačenog razdoblja slijedom kineziološko-povijesnog, filozofsko-teološkog i kulturalnog diskursa, ostvarujući time novi pristup i prinos športu, tjelesnoj kulturi i tje-lovježbi, obogaćujući ih trajnim kršćanskim vrijednostima.

SPORT AND CHRISTIAN VALUES IN CROATIAN SOCIETY AT THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Summary

The article presents forms and ways of promoting the Christian values that Hrvatski Orlovski Savez (Croatian Aquiline Alliance) built into its postulates and promoted by its programme activities, in accordance with the thoughts of Ivan Merz. With his idea of "spiritualizing" the man and creating a society and sport based on Christian values, Merz opposed, in an original manner, the powerful penetration of liberalism in 1920s, particularly in the sphere of public life. Merz sees the problem in one-sided perception of sport as a means of creating the cult of body, which jeopardizes human moral and ethical values. He places emphasis on the interrelationship between body and soul and introduces physical exercise in order of asceticism, viewing it as a formative element in the process of creating Christian perfection. In this way, as a result of physical exercise and sport as the most popular form and backbone of Croatian Aquilinty, the implementation of Christian value in that-time Croatian society was successfully realized.

Key words: Ivan Merz, Aquility, Hrvatski Orlovski Savez, Christian values, sport